

**HEMCHAND YADAV VISHWAVIDYALAYA,
DURG (C.G.)**

Website - www.durguniversity.ac.in, Email - durguniversity@gmail.com



**SCHEME OF EXAMINATION
&
SYLLABUS
of
M.A.(Sanskrit) Annual Exam
UNDER
FACULTY OF ARTS
Session 2022-23**

**(Approved by Board of Studies)
Effective from July 2022**

पाठ्यक्रम-वार्षिकपरीक्षा पद्धति:- 2022-23

एम.ए.पूर्व- संस्कृत

स्नातकोत्तरस्य पूर्ववर्षे निम्नलिखितानि पंचप्रश्नपत्राणि भविष्यन्ति। प्रश्नपत्रं पंच खण्डेषु (5 इकाई) विनक्तं भविष्यति। प्रत्येकस्य खण्डस्य कृते 20 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति।

क्रमांक	प्रश्नपत्रम्	प्रश्नपत्रस्य नाम	पूर्णांकः
1	प्रथमप्रश्नपत्रम्	वैदिकसाहित्यम्	100
2	द्वितीयप्रश्नपत्रम्	व्याकरणशास्त्रम्	100
3	तृतीयप्रश्नपत्रम्	भाषाविज्ञानम्	100
4	चतुर्थप्रश्नपत्रम्	दर्शनशास्त्रम्	100
5	पञ्चमप्रश्नपत्रम्	साहित्यशास्त्रम्	100
योगः—			500

26/7/22
डॉ. दिव्या रेड्डी

डॉ. सुष्मा तिवारी

महेश कुमार अहिर
अ.के.दीवान 26.08.22

प्रथमप्रश्नपत्रम्— वैदिकसाहित्यम्

- इकाई प्रथमः — अधोलिखितानां सूक्तानाम् अध्ययनम्—
 अग्निः 1.1 इन्द्रः 2.12, वरुणः—7.88, विष्णुः—1.154
 पुरुषसूक्तम्—10.90 विश्वेदेवाः—1.89, शिवसंकल्पसूक्तम्—30.4.18,
 सरमापगिसूक्तम्—10.108, रुद्रसूक्तम् (शुक्लयजुर्वेदस्य षोडशाध्यायः—16 मन्त्राः)
- इकाई द्वितीयः — ऐतरेयब्राह्मणं (हरिश्चन्द्रोपाख्यानम्)
- इकाई तृतीयः — ईशावास्योपनिषद्
- इकाई चतुर्थः — 1. निरुक्तम् (प्रथमोऽध्यायः)
 2. निरुक्तगतानामधोलिखितानां पदानां निर्वचनम्—
 आचार्यः, वीरः, हृदः, गोः, समुद्रः, वृत्रः, आदित्यः, उषत्, नेषः, वाक्
 उदकम्, नदी, अश्वः, अग्निः, जातवेदस्, वैश्वानरः, निघण्टुः।
- इकाई पञ्चमः — साहिता—ब्राह्मण—आरण्यक—उपनिषदां वेदाङ्गानां च संक्षिप्तपरिचयः।

अनुशासितग्रन्थाः—

ऋक्सूक्तसंग्रह	—	डॉ. हरिदत्त शास्त्री, साहित्य मण्डार, मेरठ
ऋक्सूक्तसंग्रह	—	तारिणीश झा, प्रकाशन केन्द्र, लखनऊ
ईशावास्योपनिषद्	—	डॉ. विजय शंकर पाण्डेय, मोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी
ईशावास्योपनिषद्	—	गीताप्रेस, गोरखपुर
ऐतरेयब्राह्मणम्	—	हरिश्चन्द्रोपाख्यानम् — डॉ. उमाशंकर शर्मा ऋषि, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी
निरुक्तम्	—	डा. उमाशंकर शर्मा ऋषि, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी
वैदिकसाहित्यस्येतिहासः	—	डॉ. राजधर मिश्रः श्याम प्रकाशन, जयपुर
वैदिक साहित्य और संस्कृति	—	आचार्य बलदेव उपाध्याय, शारदा संस्थान, वाराणसी
वैदिक साहित्य और इतिहास	—	श्री गजानन शास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
वैदिक साहित्य एवं संस्कृति	—	डॉ. कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन वाराणसी

26/7/22
 Dr. Divya Debi

26/7
 डॉ. राधा कृष्ण मिश्र

महेश कुमार अहिर

Dr. Divya

द्वितीयप्रश्नपत्रम् – व्याकरणशास्त्रम्

- इकाई प्रथमः – परिभाषा-संहिता, गुणः, वृद्धिः, प्रातिपदिकम्, तदी, धि, धि, उपधा, अपृक्तम्, गति, पदम्, विभाषा, सवर्गन्, टि, प्रगृह्यन्, सर्वनामस्थानम्, निष्ठा।
- इकाई द्वितीयः – कारकप्रकरणम् – वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदीतः (सम्पूर्णम्)
- इकाई तृतीयः – समासप्रकरणम् – लघुसिद्धान्तकौमुदीतः (केवलरानाराः तत्पुरुषरानाराश्च)
- इकाई चतुर्थः – कृदन्तप्रकरणम् – लघुसिद्धान्तकौमुदीतः
अध्येतव्यप्रत्ययाः- तव्यत्, तव्य, अनीचर्, यत्, प्यत्, क्यप्, प्युल, तृच्
गिनि, अच्, क्त, क्तवत्, शत्, शानच्, तुमुन्, ल्वा, ल्यन्, ल्युद्, इत्तन्,
तद्धितप्रकरणम् (लघुसिद्धान्तकौमुदीतः)
अध्येतव्यप्रत्ययाः – अच्, प्य, इच्, ङक्, त्व, तल, ष्यञ्, ईयसुन्, इष्टन्,
तरप्, तनम्, इनि, ठन्, न्तुम्, इतच्।
- इकाई पञ्चमः – महाभाष्यस्य पश्यशाब्दिनके निम्नांकिताः विषयाः-
शब्दस्य परिभाषा,
शब्दार्थसम्बन्धः,
व्याकरणाध्ययनस्य प्रयोजनानि,
व्याकरणस्य परिभाषा,
साधुशब्दानां प्रयोगस्य परिणामः,
व्याकरणस्य पद्धतिः।

अनुशासितग्रन्थाः-

वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी	-	गोपालदत्त पाण्डेय, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी
लघुसिद्धान्तकौमुदी	-	डॉ. कौशलकिशोर पाण्डेय, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
लघुसिद्धान्तकौमुदी	-	महेश सिंह कुशवाहा, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
व्याकरण महाभाष्यम् (1-5 आह्निकानि)	-	कृष्णदास अकादमी, वाराणसी

26/7/22
डॉ. दिग्गज देवपाठे

26/7/22
डॉ. सुषमा लिखरी

महेश कुमार अंबेडकर

जे. के. शीवाजी

26.07.22

तृतीयप्रश्नपत्रम्— भाषाविज्ञानम्

- इकाई प्रथमः — भाषायाः परिभाषा, भाषा-बोली- इत्येतयोः भेदः,
भाषाणां वर्गीकरणम्— आकृतिमूलकं पारिवारिकं च ।
- इकाई द्वितीयः — संस्कृतध्वनिदृष्ट्या गान्धीयं ध्वनियन्त्रम्,
ध्वनिपरिवर्तनस्य कारणानि, ध्वनिनियमः (ग्रिमः ग्रासमैतः वर्नरञ्च)
- इकाई तृतीयः — अर्थपरिवर्तनस्य दिशः कारणानि च,
भारोपीयभाषापरिवारस्य संक्षिप्तपरिचयः ।
भारतीया आर्यभाषा—
प्राचीनभारतीया आर्यभाषा (ऐदिकसंस्कृतं लौकिकसंस्कृतञ्च)
मध्यकालीनभारतीया आर्यभाषा(पालिः, प्राकृतम्, अपभ्रंशः)
आधुनिकभारतीयानां आर्यभाषाणां परिचयः ।
- इकाई चतुर्थः — पाणिनीयशिक्षा—
- इकाई पञ्चमः — धम्मपदम् (वर्गः-1,2,3,4,5)
कोनलचन्द्रजैनकृता प्राकृतप्रवेशिका पाठः—(1,2,3,14)

अनुसंसितग्रन्थाः—

- भाषाविज्ञान — डॉ. भोलानाथ तिवारी, चौखम्बा विद्यानवन, वाराणसी
पाणिनीयशिक्षा — डॉ. सत्यप्रकाश दुबे, राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर
धम्मपदम् — श्री कन्धेरीलाल गुप्त, सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
प्राकृतप्रवेशिका — कोनलचन्द्रजैन, तारा बुक एजेन्सी, वाराणसी
भाषाविज्ञान एवं भाषाशास्त्र — डॉ. कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी

26/7/22
डा. सि. वि. वि. वि.

डा. सु. वि. वि.

महेश कुमार डालेड

जे. के. वि. वि. 26.07.22

चतुर्थप्रश्नपत्रम्— दर्शनशास्त्रम्

- इकाई प्रथमः — तर्कसंग्रहः
इकाई द्वितीयः — पातञ्जलयोगसूत्रम्— समाधिपादः (1-28 सूत्रपर्यन्तम्)
साधनपादः (1-9 तथा 29-55 सूत्रपर्यन्तम्)
विग्रूतिपादः (1-3 सूत्रपर्यन्तम्)
भारतीयदर्शनस्य परिचयः— चार्वाक दर्शनम्, जैनदर्शनम्, बौद्धदर्शनम्
मीमांसादर्शनम्, वेदान्तदर्शनम्
इकाई तृतीयः — सांख्यकारिका
इकाई चतुर्थः — वेदान्तसारः
इकाई पञ्चमः — उपर्युक्तग्रन्थानां समालोचनत्सकप्रश्नः।

अनुशसितग्रन्थाः—

- तर्कसंग्रहः — श्री शाश्वतानन्द झा, चौखम्मा कृष्णदास अकादमी, वाराणसी
सांख्यकारिका — आचार्य जगन्नाथ शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी
वेदान्तसारः — डॉ. कृष्णकान्त त्रिपाठी, साहित्य भण्डार, मेरठ
वेदान्तसार' — आचार्य बदरीनथञ्जा शुक्ल, गोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी
पातञ्जल योगसूत्रम् — स्वामी ओमानन्द तीर्थ, गीताप्रेस, गोरखपुर
भारतीय दर्शन — डॉ. नन्द किशोर देवराज, उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान
भारतीय दर्शन — चन्द्रधर शर्मा, गोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी

26/7/22
Dr. D. K. Singh

Dr. D. K. Singh
Dr. D. K. Singh

Dr. D. K. Singh
Dr. D. K. Singh

जे. के. दीक 26.07.22

पंचमप्रश्नपत्रम्— साहित्यशास्त्रम्

- इकाई प्रथमः — भरतमुनिकृतं नाट्यशास्त्रम् (प्रथमोऽध्यायः)
इकाई द्वितीयः — दशरूपकम् (प्रथमः द्वितीयः च प्रकाशः)
इकाई तृतीयः — भामहकृतः काव्यालङ्कारः (प्रथमःपरिच्छेदः)
इकाई चतुर्थः — रामनकृता काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः (प्रथमम् अधिकरणम्)
इकाई पञ्चमः — दण्डिकृतः काव्यादर्शः (प्रथमःपरिच्छेदः)

अनुशासितग्रथाः—

- नाट्यशास्त्रम् (1-2 अध्यायः) — श्री बाबूलाल शुक्ल, चौखम्मा संस्कृत संस्थान,
वाराणसी
दशरूपकम् — डॉ. केशवराव मुत्तलगोवकर, चौखम्मा प्रकाशन,
वाराणसी
काव्यालङ्कारः — पं. बटुकनाथ शर्मा, चौखम्मा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः — श्री हरगोविन्द शास्त्री, चौखम्मा सुरभारती प्रकाशन,
वाराणसी
काव्यादर्शः — आचार्य श्री रामचन्द्र मिश्र, चौखम्मा विद्या भवन,
वाराणसी

15
20/7/22
डॉ. शिव्या देवता

20/7/22
डॉ. शिव्या देवता

महेश कुमार अलौकिक
जे.के.दीक्षित 26/7/22

पाठ्यक्रम- वार्षिकपरीक्षापद्धति:

एम.ए. अंतिम- संस्कृत

स्नातकोत्तरस्य अंतिमवर्षे निम्नलिखितानि पञ्चप्रश्नपत्राणि भविष्यन्ति। प्रश्नपत्रं पंच खण्डेषु (5 इकाई) विभक्तं भविष्यति। प्रत्येकस्य खण्डस्य कृते 20 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति।

क्रमांक	प्रश्नपत्रम्	प्रश्नपत्रस्य नाम	पूर्णांकः
1	प्रथमप्रश्नपत्रम्	काव्यम्	100
2	द्वितीयप्रश्नपत्रम्	काव्यशास्त्रम्	100
3	तृतीयप्रश्नपत्रम्	साहित्यसिद्धांतः	100
4	चतुर्थप्रश्नपत्रम्	धर्मार्थशास्त्राणि	100
5	पञ्चमप्रश्नपत्रम्	भाषाकौशलम्	100
		योग	500

26/7/22
डॉ. डी.एम. देवानी

26/7
डॉ. सुषमा निषारी

26/7
गणेश कुमार अलेन्द्र

जे.के.दीवान
26.07.22

षष्ठप्रश्नपत्रम् - काव्यम्

- इकाई प्रथमः - मेघदूतम् - पूर्वमेघः
इकाई द्वितीयः - मेघदूतम् - उत्तरमेघः
इकाई तृतीयः - शिशुपालवधम् (प्रथमः सर्गः)
इकाई चतुर्थः - मृच्छकटिकम्
इकाई पञ्चमः - उपर्युक्तग्रन्थानां समालोचनात्मकप्रश्नः।

अनुशंसितग्रन्थाः-

- मेघदूतम् - श्री वैद्यनाथ झा, कृष्णदास अकादमी, वाराणसी
शिशुपालवधम् (प्रथमः सर्गः) - श्री रामजीलाल शर्मा, चौखम्मा सुरभारती प्रकाशन,
वाराणसी
मृच्छकटिकम् - डॉ. जगदीशचन्द्र मिश्र, चौखम्मा सुरभारती प्रकाशन,
वाराणसी ध्वनिसम्प्रदायश्च।

26/7/22
डॉ. दिव्या देवदास

26/7/22
डॉ. सुकान्तिकारी

महेश कुमार अहोड़

जे. के. दीवाक

26.07.22

सप्तप्रश्नपत्रम्— काव्यशास्त्रम्

- इकाई प्रथमः - काव्यप्रकाशः (उल्लासः - 1,2)
- इकाई द्वितीयः - काव्यप्रकाशः (उल्लासः - 4,5)
- इकाई तृतीयः - काव्यप्रकाशः (उल्लासः - 7,8)
- इकाई चतुर्थः - काव्यप्रकाशात् अधोलिखितानाम् अलंकाराणां सोदाहरणं लक्षणम्— अनुप्रासः, श्लेषः, चक्रोक्तिः, सपना, रूपकम्, उत्प्रेक्षा, समासोक्तिः, अपह्नुतिः, निदर्शना, अर्थान्तरन्यास, दृष्टान्तः, विभावना, विशेषोक्तिः संकरः, संसृष्टिः ।
- इकाई पञ्चमः - साहित्यदर्पणः— अधोलिखितविषयाः—
विश्वनाथकृतकाव्यलक्षणम्, अन्यलक्षणानां खण्डनञ्च ।
शब्दशक्तिः - संकेतग्रहः, अभिधा, लक्षणा, व्यञ्जना च ।
रसः (स्थायिभावसहितो रसभेदः, रूपकभेदः, नाट्यरस्य लक्षणम्, महाकाव्यस्य लक्षणम् ।

अनुशसितग्रंथाः—

- काव्यप्रकाशः - पं. रघुनाथ चतुर्वेदी, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
- साहित्यदर्पणः - आचार्य कृष्णमोहन शारत्री, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी

26/7/22
डॉ. सिद्धार्थ देववर्मा

26/7/22
डॉ. सुलभा निवारी

महेश कुमार शर्मा

जे.के.दीवान 26-07-22

अष्टमप्रश्नपत्रम् – साहित्यसिद्धान्तः

- इकाई प्रथमः – वक्रोक्तिजीवितम् (प्रथमोन्मेषः)
इकाई द्वितीयः – ध्वन्यालोकः (प्रथम उद्योतः)
इकाई तृतीयः – काव्यमीमांसा (अध्यायः- 1,2,3,4,5)
इकाई चतुर्थः – औचित्यविचारचर्चा
इकाई पञ्चमः – साहित्यशास्त्रीया विभिन्ना सम्प्रदायाः-

अलंकारसम्प्रदायः, रसरसम्प्रदायः, शीतिसम्प्रदायः, वक्रोक्तिरसम्प्रदायः, औचित्य सम्प्रदायः
ध्वनिसम्प्रदायश्च ।

अनुशंसितग्रन्थाः-

- संस्कृत साहित्य का इतिहास – आचार्य बलदेव उपाध्याय, शारदा प्रकाशन, वाराणसी
वक्रोक्तिजीवितम् – श्री राधेश्याम मिश्र, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
ध्वन्यालोकः – डॉ. गंगासागर राज्य, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
हिन्दीकाव्यमीमांसा – डॉ. गंगासागर राय, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी
औचित्यविचारचर्चा – आचार्य श्री ब्रजमोहन झा, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी

26/7/22
डॉ. प्रो. देवमि 105

26/7/22
डॉ. चौखम्बा मिश्र


महेश कुमार अहिर
जे. के. दीक्षित
26/7/22

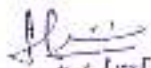
नवमप्रश्नपत्रम्— धर्मार्थशास्त्राणि

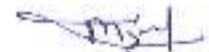
- इकाई प्रथमः — रागायण— महाभारत —पुराणानां संक्षिप्त परिचयः ।
मार्कण्डेयपुराणम्— (अध्यायः— 79 देवीनहारयम्, 80—महिषासुरसैन्यवधः, 81—
महिषासुरवधश्च
- इकाई द्वितीयः — महाभारतम्— भगवद्गीता (अध्यायः—2,15,16)
- इकाई तृतीयः — मनुस्मृतिः (अध्यायः—1)
- इकाई चतुर्थः — कौटिल्यस्य अर्थशास्त्रम् (प्रथमतः पञ्चमोऽध्यायपर्यन्तम्)
- इकाई पञ्चमः — उपर्युक्तग्रन्थानां समालोचनात्मकप्रश्नः ।

अनुशसितग्रन्थाः—

संस्कृत साहित्य का इतिहास	—	आचार्य बलदेव उपाध्याय, शारदा प्रकाशन, वाराणसी
मार्कण्डेयपुराणम्	—	कन्हैयालाल मिश्र, चौखम्भा, विद्या भवन, वाराणसी
भगवद्गीता	—	गीताप्रेस, गोरखपुर
मनुस्मृतिः (1-2)	—	हरगोविन्द शास्त्री, चौखम्भा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
मनुस्मृतिः (1-2)	—	डॉ. राजगण, मुसलगाँवकर संस्कृत संस्थान, वाराणसी
कौटिल्यस्य अर्थशास्त्रम्	—	वाचस्पति गैरोला, चौखम्भा, विद्या भवन, वाराणसी


26/7/22
डॉ. धनराज देवनाथ


26/7/22
डॉ. सुखमा मिश्र


महेश कुमार शrivastava

जे.के.दीवान  26.07.22

दशमप्रश्नपत्रम्—भाषाकौशलम्

- इकाई प्रथमः — संस्कृतनिबन्धः
इकाई द्वितीयः — वाद—विवादलेखनम् अनुवादकार्यञ्च
इकाई तृतीयः — समाचारलेखनम् आवेदनपत्रञ्च
इकाईचतुर्थः — वाच्यपरिवर्तनम्, शब्दानां लिङ्गज्ञानं पर्यायवाचिनश्च।
इकाई पञ्चमः — वाक्यशुद्धिकला, अपठितपद्यानां गद्यांशस्य वा अर्थलेखनम्।

अनुशासितग्रथाः—

- निबन्धशतकम् — डॉ. कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी
निबन्धकुरुगाञ्जलिः — डॉ. जयमन्त मिश्र
वृहद् अनुवादवन्द्रिका — चक्रधर नौटियाल हंस, मोतीलाल बनारसीराज, दिल्ली
रचनानुवादकौमुदी — डा. कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी
प्रौढरचनानुवादकौमुदी — डॉ. कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी
छन्दो गंजरी — डॉ. ब्रह्मानन्द त्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
गुप्ताशुद्धिप्रदर्शनम् — ए. अम्बिकदत्त व्यास, व्याख्याकार— आचार्य श्रीनिवास शर्मा,
चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी

-----0-----

15
2017/22
डॉ. प्रो. दे. दे. दे.

20/1/22
डॉ. सुषमा निवारी

म. देश कुमार अलेख

जे. के. डी. कर् 20/1/22

